

УДК 215

Іван Мозговий

СТРУКТУРНІ ЗМІНИ В КУРСІ “РЕЛІГІЄЗНАВСТВА” ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ВИКЛАДАННЯ

В статті аналізуються питання подальшої теоретичної розробки курсу “Релігієзнавства” в руслі сучасних вимог, з’ясовуються суспільні фактори, які зумовлюють таку потребу.

Учбовий курс “Релігієзнавство” навіть за часів тоталітарно-комуністичної системи, під якими б назвами він не виступав, завжди викликав підвищений інтерес серед студентської аудиторії. І це було зумовлене рядом факторів: а) тісним зв’язком релігії з іншими формами суспільної свідомості – настільки тісним, що завжди є підстави говорити про релігійну інтерпретацію актуальних проблем суспільного розвитку; б) відомою “закритістю”, “утаємничістю” (“езотеричністю”) релігійного феномена у відношенні до пересічного громадянина, часом байдужого в своєму практичному ставленні до чисто теологічної проблематики; в) його насиченістю фактичним, “позитивним” матеріалом, хай навіть у критичному викладі, що вирізняло даний курс серед інших дисциплін “марксистсько-ленінського” блоку; необхідністю для молодого спеціаліста оволодіти знаннями з області релігії, під впливом якої завжди перебуває частина населення, що з нею мав працювати майбутній випускник вузу.

Не випадково за даними тодішніх соціологічних опитувань (хай навіть вибіркових) даний курс за своєю популярністю займав перші місця серед суспільних дисциплін. І значною мірою це було викликане тією обставиною, що над дослідженням і витлумаченням феномену релігії працювали провідні вчені України, фахівці з високим рівнем підготовки. Незважаючи на шалений ідеологічний тиск з боку правлячої компартійної еліти, вітчизняні релігієзнавці завжди докладали великих зусиль з метою

вдосконаленням структури своєї дисципліни, розробляли її категоріальний апарат, осмислювали нові тенденції в області релігійного життя, опираючись при цьому на останні дані науки, хай навіть часом у тенденційній подачі.

Серед цієї когорти подвижників слід відзначити таких наших науковців, як В. Танчер, Б. Лобовик, А. Колодний, О. Онищенко, П. Яроцький, В. Зоц, Ю. Калінін, Є. Дулуман, В. Лубський, М. Закович, П. Саух, В. Бондаренко та багато інших. Завдяки їхнім зусиллям “Релігієзнавство” не просто виокремилася як самостійна дисципліна, але й постало зі своєю обґрунтованою структурою, внутрішньою логікою, методикою і методологією дослідження.

Звичайно, час постійно вносив свої корективи, саме життя вимагало постійного “оновлення” наукового матеріалу, що є звичайним явищем для наукової і навчальної дисципліни. Оскільки релігієзнавство виступає не тільки як філософська, але й – у відомому розумінні – як “синтетична” дисципліна, що включає насамперед філософію, феноменологію, історію, соціологію, психологію, географію релігії, воно має особливо динамічно реагувати на ті зміни, котрі відбуваються в різних областях життя, пов’язаних з релігією.

Сьогодні такі зміни є досить відчутними, хоча ми часом і незадоволені темпами реформування влади, суспільних відносин, виробничої сфери тощо. Релігійний фактор особливо активізувався з середини 80-х рр. минулого століття, коли він спричинив до справжньої трансформації суспільної свідомості. Релігія сьогодні спроможна виявляти настільки потужний вплив на особистість, суспільство, офіційні установи, що деякими її служителями виношується ідея нової державної церкви та оцерковлення ідеології. Виявом цієї тенденції є, зокрема, те, що практично кожен помітний офіційний акт на центральному та місцевому рівнях (освячення приміщень, проводи призовників, наукові конференції, перший дзвоник та випускні вечори тощо) не обходиться без участі

священослужителів. Все активніше піднімається питання викладання Закону Божого в школах. А релігійна обрядовість взагалі зростає поза будь-які сподівання.

Усе це потребує деталізації підходів до аналізу релігійних явищ, відображення їх специфіки в курсі релігієзнавства. Зупинимося на окремих з них, котрі, на нашу думку, необхідно виділити.

1. Українська Асоціація Релігієзнавців має виступити з пропозицією перед Міністерством освіти і науки України про збільшення загального обсягу годин, які відводяться на вивчення курсу і передбачити складання підсумкового екзамену, а не заліку (в будь-якому разі в гуманітарних вузах це слід робити обов'язково). Роль таких заходів у змінах ставлення до вивчення самого курсу немає потреби обґрунтовувати. До того ж сьогодні важко довести переваги в практичному відношенні курсів “Філософії” чи “Української та зарубіжної культури” перед курсом “Релігієзнавства”.

2. Потребує подальшого осмислення ряд питань теоретичного релігієзнавства, зокрема ставлення до ідеї “безрелігійного періоду” в історії людства, “коренів” (чи факторів) існування сучасної релігійності, ролі несвідомого, підсвідомого, надсвідомого в питаннях віри, питання співвідношення віри й розуму тощо.

3. В курсі “Релігієзнавства” слід звернути більше уваги на проблеми релігійної філософії як суттєвої в наші дні підвалини релігійного світогляду. Викладачі курсу “Філософії” найчастіше не вдаються до з'ясування цих аспектів, оскільки вони виходять за межі розглядуваної ними проблематики. Тому в студента нерідко складається враження про релігію як духовне явище, що виростає лише на ґрунті “нерозмірковуючої віри”.

4. Слід визнати неприпустимими спроби залучати до читання окремих тем курсу представників конфесій, що має місце в ряді регіонів. Такі виступи носять, як правило, конфесійну заангажованість, є тенденційними, а то й апологетичними щодо власного віросповідання і

нетолерантними – щодо інших, створюють складну ситуацію в учнівському колективі, де навчаються діти послідовників різних релігій. Водночас теоретичний рівень читання таких “лекцій” подекуди залишає сумне враження, що пояснюється “дефіцитом” на кадровій ниві, з яким стикаються ряд церков і передусім – Українська Православна церква Московського Патріархату. Можна ще погодитися на читання релігійними діячами окремого факультативного курсу “Християнської етики”, але після вирішення цілого комплексу питань, що витікають з існуючого законодавства.

Остання обставина нагадує про те, що сьогодні обізнаність відповідальних працівників, а то й священнослужителів в області законодавства про свободу совісті та релігійні організації бажає бути кращою. Звичайно, існує потреба подальшого вдосконалення самої законодавчої бази, але це вже інший бік проблеми. Нині ж самі церковні канони часом суперечать наявній правовій базі. Як, наприклад, узгодити право громадянина на вільне волевиявлення в його ставленні до релігії і передбачене канонами вжиття до нього засобів церковного впливу (епітимія, а то й анафема) у випадку “охолодження” віри віруючого?!

Тому слід передбачити заходи поглибленого вивчення питань “правового статусу” релігії й церкви в Україні. Водночас назріла потреба введення хоча б на відділеннях релігієзнавства спецкурсів канонічного права, яке на сьогодні вивчається лише в духовних закладах. Побудова правової держави передбачає, що жодна сфера суспільного життя не може бути виведена за межі уваги громадськості і віддана на відкуп “закритого” обговорення.

6. За умов активізації нетрадиційних релігій, котрі постають як новий етап у розвитку релігійності (після племінних, національних та світових релігій), вивчення цього феномену має передбачати чіткішу класифікацію його складових, розгляд даної проблем в окремій темі з осмисленням специфіки цих вірувань, їх основних елементів тощо.

7. Необхідно подумати над доцільністю читання окремої теми “Релігія і церква в Україні” в її нинішній постановці, коли простежується “повернення” до аналізу раніше розглянутих конфесій, але тепер уже на національному терені. Можливо краще було б у кожній попередній темі виділити підрозділи, на зразок “Буддизм в Україні”, “Православ’я в Україні”, “Іслам в Україні” тощо, а потім розглянути в узагальнюючому викладі проблеми сучасного релігійного життя в нашому суспільстві.

8. Здається, питання розвитку вільнодумства слід вивести за межі курсу, оскільки вони більше стосуються історії філософії і є не виявом релігії, а її запереченням чи переглядом, їх наявність у сьогоднішніх підручниках з релігієзнавства можна пояснити лише автоматичним чи неусвідомлюваним перенесенням старої його структури часів атеїстичного минулого в наше нове й мінливе сьогодення.

9. Потребує перегляду розділ “Національні релігії”, в якому необхідно провести чіткий поділ останніх на “мертві” й “живі”, і все-таки перерахувати повністю нині існуючі (а їх, здається, 10) і дати їх коротку, але всебічну характеристику. Як би там не було, цей розділ сьогодні сприймається як один з найменш розроблених, тоді як саме на ґрунті етнічних релігій розроблені глибокі проблеми філософської онтології та гносеології тощо.

10. Назріла необхідність нового розроблення категоріального апарату курсу, що в комплексному вигляді не здійснювалося ще з атеїстичних часів. В той же час окремі застарілі терміни повинні бути виведені з “обороту”, як наприклад поняття “секта”, якого немає ні в Конституції України, ні в нашому законодавстві, і до того ж воно є образливим для віруючих, під його статус не підпадає жодне релігійне об’єднання сьогодення, для яких, навпаки, характерні відкритість, широка місіонерська діяльність, співробітництво з офіційними установами.

Можна було б виділити й інші напрямки вдосконалення системи викладання курсу релігієзнавства шляхом структурних змін у самому

теоретичному матеріалі, який викладається. Але зміст їх зводиться до одного – даний курс має бути не просто філософським, але водночас таким, який опирається на новітні досягнення науки, враховує всі ті нові тенденції, які простежуються в духовному житті людства наших днів. Це дасть змогу студентам освоїти той багатогранний і неоднозначний досвід, який накопичений релігією за багато тисяч років у процесі реалізації нею свого функціонування як специфічної форми духовного освоєння світу.

Ivan Mozhovi. The structural changes in the course of studies religion study as means of the taeshing improvement.

The author analyzes the questions of subsequent theoretical course development of Religion Study in accord with modern demands, and elucidates the social factors, reasoning such a need.